

ปฏิบัติการของภาคประชาสังคมกับการสร้างพื้นที่กลาง เพื่อขับเคลื่อน “พัทลุงมหานครแห่งความสุข”^{*}

THE PRACTICE OF PUBLIC SECTOR AND THE CREATION OF A PUBLIC SPACE TO DRIVE “PHATTHALUNG, THE CITY OF HAPPINESS”

พรไทย ศิริสาธิตกิจ¹, บรรเจิด สิงคะเนติ², วันพระ สืบสกุลจินดา³*

Pornthai Sirisatidkit¹, Banjerd Singkaneti², Vanpra Seubsakulajinda³*

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา ประเทศไทย

¹Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, Songkhla, Thailand

²คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

²Graduate School of Law, National Institute of Development Administration, Bangkok, Thailand

³คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราช ประเทศไทย

³Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Si Thammarat Rajbhat University, Nakhon Si Thammarat, Thailand

*Corresponding author E-mail: vanpra_seu@nstru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยปฏิบัติการของภาคประชาสังคมกับการสร้างพื้นที่กลางเพื่อขับเคลื่อน “พัทลุงมหานครแห่งความสุข” ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ “นวัตกรรมทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง พื้นฐานของประชาธิปไตยอัตลักษณ์ไทย” ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ และใช้วิธีวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพลวัตและปฏิบัติการของภาคประชาสังคมกับการสร้างพื้นที่กลางเพื่อขับเคลื่อน “พัทลุงมหานครแห่งความสุข” มีการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์แกนนำภาคประชาสังคม จำนวน 5 คน และจัดเวทีสนทนากลุ่ม แกนนำขับเคลื่อนพัทลุงมหานครแห่งความสุข จำนวน 4 ครั้ง ผลการศึกษาพบว่า พลวัตของความเคลื่อนไหวภาคประชาชนสังคมในจังหวัดพัทลุง ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง 4 ยุค ได้แก่ ยุคที่ 1 การก่อตัวของขบวนการองค์กรชุมชนเกิดขึ้นหลังปี พ.ศ. 2523 ซึ่งมีการสนับสนุนให้ชุมชนก่อตั้งกลุ่มต่างๆ ยุคที่ 2 การเข้ามาของกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม ในช่วงปี พ.ศ. 2540 จนเกิดการกระจายตัวของพื้นที่ที่ใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือของการพัฒนา ยุคที่ 3 การเชื่อมโยงขบวนเครือข่ายองค์กรชุมชน มีการตั้งคณะประสานงานองค์กรชุมชนจังหวัด ในปี พ.ศ. 2544 และ ยุคที่ 4 การสร้างขบวนจังหวัดให้เป็นเอกภาพในปี พ.ศ. 2562 โดยมี “สภาขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการจังหวัดพัทลุง” เป็นพื้นที่กลางในการขับเคลื่อน ทั้งนี้ ผลของการขับเคลื่อน “พัทลุงมหานครแห่งความสุข” ทำให้เกิด 1) การร่วมสร้างพื้นที่กลางเพื่อมุ่งสู่ “พัทลุงมหานครแห่งความสุข” 2) การเชื่อมโยงเครือข่ายของภาคประชาสังคมข้ามพื้นที่จังหวัด และ 3) เกิดการขับเคลื่อนและสร้างพื้นที่กลางบนบริบทที่แตกต่าง ได้อย่างชัดเจน

คำสำคัญ: ภาคประชาสังคม, การสร้างพื้นที่กลาง, พัทลุง, มหานครแห่งความสุข

Abstract

This research article It is part of an action research project. “Social innovation to build strong communities, the basis of democracy, Thai identity” which is participatory action research.

(Participatory Action Research: PAR) aims to study the dynamics and operations of civil society and the creation of a central space to drive “Phatthalung, the city of happiness” The study found that the dynamics of public sector movements in Phatthalung Province It has continued in four eras, namely the first era: the formation of community organization movements. Happened since the end of the Communist Party of Thailand movement in the southern region after 1980. The second period was the arrival of the Social Investment Fund in 1997 until the Dispersion of areas that use community plans as tools of development. The third era: connecting a network of community organizations. The “Provincial Community Organization Coordinating Committee” was established to perform the duties of coordinating the network of community organizations in the province in 2001 and the fourth era, creating a unified provincial procession in 2019, with the “Council driving the community plan towards integrated local development in Phatthalung Province” as the central area for the drive. The results of the drive “Phatthalung, the metropolis of happiness” has led to 1) co-creation of a central area towards “Phatthalung, the city of happiness” 2) connecting networks of civil society across provinces and 3) driving and creating a common space in different contexts clearly.

Keywords: Public Sector, Public Space, Phatthalung, The City of Happiness

บทนำ

การพัฒนาประเทศไทยประสบกับปัญหาความไม่สมดุลของอำนาจในระดับโครงสร้าง ปัญหาการรวมศูนย์อำนาจไว้กับราชการส่วนกลางเป็นต้นตอที่มีพลังสูงสุดในการทำให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เกิดสถานะที่ถือเอารัฐเป็นตัวตั้งหรือตัวนำและสังคมเป็นตัวตาม ทำให้สังคมอ่อนแอ ท้องถิ่นอ่อนแอ ตลอดไปจนถึงพึ่งตัวเองไม่ได้ ทั้งในมิติงบประมาณ เศรษฐกิจ และ การสร้างพลังการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น แนวทางการปฏิรูปซึ่งมีความจำเป็นและเร่งด่วน ได้แก่ การกระจายอำนาจการปกครองตนเองไปให้ท้องถิ่น ซึ่งไม่ใช่เฉพาะการกระจายอำนาจไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่ต้องไปถึงระดับที่ประชาชนในท้องถิ่นมีอำนาจหรือความสามารถที่จะจัดการชีวิตและชุมชนของตนเองได้ดีขึ้น ประชาชนในท้องถิ่นมีอำนาจที่จะควบคุม และตรวจสอบการใช้อำนาจที่กระจายไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะตาม แนวทางประชาธิปไตยทางตรงให้มากขึ้น (คณะกรรมการปฏิรูป, 2544) ทั้งนี้ สังคมที่รวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ทำให้การตัดสินใจขาดประสิทธิภาพ และขาดความเข้าใจประเด็นปัญหาของท้องถิ่น เมื่อเกิดอะไรขึ้นครั้งเดียวก็ล่มสลายได้โดยง่าย แต่สังคมใดที่อยู่ร่วมกันอย่างแตกต่างหลากหลาย แม้ว่าจะเป็นท้องถิ่นเล็ก ๆ หากเรียนรู้ที่จะเผชิญปัญหาและคิดพัฒนาร่วมกันเข้มแข็งทั้งรุกทั้งรับ เมื่อถูกกระทบจากเงื่อนไขภายนอกก็ไม่ล่มสลายไปทั้งหมด สำหรับประเทศไทย มีหลายชุมชนร่วมกันแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ของตนเอง โดยได้สร้างนวัตกรรมในการจัดการเชิงองค์กรที่สามารถแก้ไขปัญหาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ข้อมูลจากกรณีศึกษา 5 กรณี ดังนี้ 1) การก่อรูปและปฏิบัติการของสภามหาใจเชียงใหม่ พื้นที่ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ 2) ประเด็นความมั่นคงทางอาหาร พื้นที่ดงใหญ่ อำเภอบ้านดง จังหวัดมหาสารคาม 3) การจัดการข้อมูลเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนผ่าน “นักจัดการข้อมูลชุมชน” พื้นที่ตำบลโพงาม และตำบลบางซุด อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท 4) การปกป้องพื้นที่อาหารและการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์ พื้นที่ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี และ 5) การสร้างพื้นที่กลางของสมาชิกคนสตูลและสภาองค์กรชุมชนตำบลขนคลาน อำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล (บรรเจิด สิงคะเนติ, 2565) จากตัวอย่างการขับเคลื่อนของชุมชนทั้ง 5 พื้นที่ชี้ให้เห็นว่า ประชาชนมีความจำเป็นต้องริบสร้างความสำเร็จของแต่ละท้องถิ่นให้กระจายทั่วถึง เพื่อให้พลังทาง

สังคมเล็ก ๆ เหล่านี้ประคับประคองนำพาประเทศชาติและผู้คนให้รอดพ้นจากวิกฤติร่วมกันได้ (สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2550)

ในปี พ.ศ. 2562 ในพื้นที่จังหวัดพัทลุง ภาคประชาชนในพื้นที่ได้สรุปบทเรียนตรงกันว่าการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาพื้นที่ให้เกิดพลังจากการมีส่วนร่วมต้องเริ่มจากการปรับเปลี่ยนการทำงานที่เอาประเด็นความเคลื่อนไหวภายใต้ภารกิจของแหล่งทุนหรือความสนใจเชิงประเด็น มาเป็นการยึดเอาประเด็นของปัญหาพื้นที่ของจังหวัดเป็นตัวตั้ง หรือ เรียกว่า “การสร้างพื้นที่กลาง” เพื่อเป็นกลไกสร้างความร่วมมือของภาคประชาชน จึงได้จัดตั้ง “สภาขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการจังหวัดพัทลุง” หรือที่มีชื่อที่เข้าใจกันทั่วไปว่า “สภาเมือง” โดยเริ่มต้นรวมกัน 5 ภาคีสำคัญ ได้แก่ 1) ภาคท้องถิ่น 2) ภาคราชการ 3) ภาควิชาการ 4) ภาคธุรกิจ และ 5) ภาคประชาสังคม เพื่อเป็นที่ยืนยันว่าการจัดการตนเองและความพร้อมในการจัดการตนเองต้องมีปฏิบัติการในทางรูปธรรม สร้างปฏิบัติการส่งผ่านอำนาจไปถึงมือประชาชนโดยไม่ตกค้างอยู่ที่มือของนักการเมือง โดยมี “ความสุข” เป็นเป้าหมาย ส่วนคำว่า “มหานคร” คือ การยืนยันว่า “มหานครไม่ได้มีที่เดียวกรุงเทพมหานคร ไม่ใช่ประเทศไทย ประเทศไทยไม่ใช่กรุงเทพมหานคร แต่ทุกจังหวัด ต้องมีอำนาจในการจัดการตนเอง” พัทลุงมหานคร คือ เมืองคนคุณภาพชีวิตดี เมืองเศรษฐกิจเกื้อกูล เมืองทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมยั่งยืน เมืองของพลเมือง เหล่านี้มีการปฏิบัติการของคนพัทลุงซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่เครือข่ายภาคประชาสังคมเริ่มมีการร่วมมือกันอย่างชัดเจน (พา ผอมขำ, 2566)

อย่างไรก็ดี การสร้างพื้นที่กลางเพื่อเป็นปฏิบัติการของการขับเคลื่อนพลังทางสังคมให้ประชาสังคมทุกกลุ่มได้เข้ามาสะท้อนถึงความต้องการ ความคาดหวัง และจินตนาการเพื่อส่วนรวม ด้วยสำนึกของความเป็นพลเมืองผู้ตื่นรู้ ผ่านกระบวนการสนทนาอย่างรื่นรมย์ สร้างสรรค์ และร่วมกันเปลี่ยนแปลงไปสู่การปฏิบัติการที่ต่อเนื่องในทุกระดับ ทั้งในเชิงพื้นที่ เชิงประเด็น และเชิงเครือข่าย ขยับสู่วิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์การพัฒนาร่วม การสร้างพื้นที่กลาง จึงนับเป็นความพยายามที่ท้าทาย เพราะพื้นที่กลางเกิดจากความพยายามในการเชื่อมร้อย เชื้อเชิญ ขยายฐานเครือข่ายที่แตกต่าง และหลากหลาย มาร่วมกันสนทนา เสริมพลัง สร้างศักยภาพ สร้างจินตนาการและความใฝ่ฝันร่วมกัน ด้วย “นวัตกรรมสังคม” ที่จะสามารถสร้างพื้นที่ระดมความคิดและทรัพยากรเพื่อสร้างกลไกการขับเคลื่อนของภาคประชาชนพัทลุงร่วมกัน (ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, 2566) ดังนั้น การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในระดับตำบลจะเป็นพื้นฐานสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งในระดับจังหวัด ซึ่งนัยที่สำคัญของความเข้มแข็งดังกล่าวคือ “ชุมชน” มีบทบาทสำคัญในการมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาหรือมีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาของพื้นที่นั้น ๆ การที่ประชาชนหรือชุมชนจึงมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ทั้งระดับตำบลและระดับจังหวัด โดยสิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นรากฐานที่สำคัญของประชาธิปไตยชุมชนหรือประชาธิปไตยฐานราก และรากฐานเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างประชาธิปไตยที่เข้มแข็งจากฐานชุมชน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาพลวัตและปฏิบัติการของภาคประชาสังคมกับการสร้างพื้นที่กลางเพื่อขับเคลื่อน “พัทลุงมหานครแห่งความสุข”

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยปฏิบัติการของภาคประชาสังคมกับการสร้างพื้นที่กลางเพื่อขับเคลื่อน “พัทลุงมหานครแห่งความสุข” เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ “นวัตกรรมทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งพื้นฐานของประชาธิปไตยอัตลักษณ์ไทย” ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการวิจัยปฏิบัติการของภาคประชาสังคม โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. การเลือกพื้นที่วิจัย ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่จังหวัดพัทลุงเพื่อสร้างปฏิบัติการของภาคประชาสังคม โดยมีเหตุผลในการคัดเลือก 3 ประการ ดังนี้ 1) จังหวัดพัทลุงมีต้นทุนที่เป็นกลไกภาคชุมชน และภาคประชาสังคมที่เข้มแข็ง ซึ่งสามารถสนับสนุนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนร่วมกันในระดับจังหวัด และระดับตำบลที่เชื่อมโยงกันจนเป็นหรือสามารถประกอบเป็นขบวนเดียวกันได้ อาทิ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สภาองค์กรชุมชน องค์การบริหารส่วนจังหวัดพัทลุง และการท่องเที่ยวชุมชนพัทลุง 2) จังหวัดพัทลุงมีหน่ออ่อนของการขับเคลื่อน “พื้นที่กลาง” ซึ่งภาคประชาสังคมจังหวัดพัทลุงเริ่มต้นคิดร่วมกันในปี พ.ศ. 2562 และร่วมกันตั้ง สภาขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการจังหวัดพัทลุง โดยตกลงให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดพัทลุงเป็นแม่ข่ายหลัก และ 3) จังหวัดพัทลุงมีกลไกเชิงงบประมาณ และแหล่งทุนในการสนับสนุนงานพัฒนาชุมชนระดับพื้นที่ มีประสบการณ์การร่วมจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดหรือแผนพัฒนาท้องถิ่นโดยภาคประชาชน โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดพัทลุง มีการบรรจุโครงการขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการจังหวัดพัทลุง

2. การขอรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ดำเนินงานขอคำรับรองจริยธรรมวิจัยในมนุษย์ โดยได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ตามเอกสารรับรองโครงการวิจัย เลขที่ COA No. 2023/0137 Protocol ID No. ECNIDA 2023/0128 วันที่รับรอง 12 กันยายน 2566 วันหมดอายุการรับรอง 1 กันยายน 2567

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 จัดเวทีชี้แจงโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ “นวัตกรรมทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งพื้นฐานของประชาธิปไตยอัตลักษณ์ไทย” เพื่อให้องค์กรชุมชนระดับจังหวัดพัทลุง ได้เข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย และทำความเข้าใจอันจะนำไปสู่การหารือร่วมกัน เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2566 ณ โรงเรียนอุบลรัตนราชกัญญาราชวิทยาลัย จังหวัดพัทลุง มีผู้เข้าร่วม จำนวน 70 คน

3.2 ศึกษาฐานงานเกี่ยวกับการเสริมสร้างความรู้เรื่องประชาธิปไตย ให้กลุ่มแกนนำภาคประชาชนจังหวัดพัทลุง จำนวน 10 คน ลงพื้นที่ศึกษาการขับเคลื่อนแนวคิด “ฟังาแห่งความสุข” ในระหว่างวันที่ 17 - 18 กรกฎาคม 2566

3.3 จัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยจัดเวที จำนวน 4 ครั้ง ประกอบด้วยตัวแทนจากภาคส่วนต่าง ๆ ได้แก่ ทีมนักวิจัย องค์กรชุมชนระดับจังหวัดพัทลุง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ภาควิชาการ และภาคส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

3.4 สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญขับเคลื่อนพัทลุงมหานครแห่งความสุข จำนวน 5 คน และนำผลการสัมภาษณ์เชิงลึกมาสรุปผลและร่วมอภิปรายแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชน

4. การสร้างเครื่องมือการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคล

การสัมภาษณ์เชิงลึกนั้นผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างขึ้นด้วยตัวเอง ส่วนหัวข้อหรือประเด็นสำหรับการสร้างแนวการสัมภาษณ์ก็ได้จากวัตถุประสงค์ในการวิจัย (Research Questions) และจากกรอบแนวคิดทฤษฎีในการวิจัย ตรงกับประเด็นที่ต้องการตามวัตถุประสงค์ในการวิจัยหรือไม่เพียงใด อย่างไรก็ตามเนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพต้องอาศัยคำถามที่พัฒนาขึ้นมาเป็นอย่างดีจากการศึกษาค้นคว้า การตั้งคำถามในการวิจัยโดยไม่คำนึงถึงข้อมูลเพิ่มเติมจากงานของนักสังคมศาสตร์คนอื่น ๆ ในอดีต ก็คือ การปฏิเสธสังคมศาสตร์ และยังเป็นปฏิเสธว่าเคยมีการสังสมองค์ความรู้ที่มีคุณค่าเกี่ยวกับมนุษย์มาก่อนแล้ว จากเหตุผลดังกล่าว งานวิจัยที่มีการพัฒนามาเป็นอย่างดีจึงต้องคำนึงถึงทฤษฎีเฉพาะหรือทฤษฎีอื่นใดก็ตามที่เกี่ยวข้อง (อุษา ดวงสา, 2537) ลักษณะของแนวทางการสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นเป็นแบบปลายเปิด

5. การตรวจสอบข้อมูล

เพื่อให้มั่นใจในความเชื่อถือได้ของข้อมูล เพื่อตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล ที่จะนำมาวิเคราะห์และตอบปัญหาของการวิจัยได้ ในการตรวจสอบเพื่อหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลสามารถทำได้ ดังนี้

5.1 ผู้วิจัยได้ให้บุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informants) ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของการศึกษาได้ช่วยตรวจสอบและรับรองความถูกต้องโดยการอ่านข้อมูล

5.2 ทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกัน (สุภาวศ์ จันทวานิชไ, 2546) หรือเป็นการตรวจสอบความถูกต้องโดยการเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง/หลายวิธีการ (กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช, 2546) ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลายวิธีที่แตกต่างกัน (Methodological Triangulation) ในการรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน คือ ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้รู้หรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลายแหล่ง การประชุมกลุ่มย่อย และการสังเกตการณ์ รวมทั้งการเก็บข้อมูลจากเอกสารมาประกอบกัน

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นเรื่องของการตีความ และการใช้อัตวิสัยของแต่ละคน (Interpretative and Subjective Exercises) ทั้งนี้ เพราะผู้วิจัยได้เข้าไปพัวพันกับปัญหาโดยตรง ไม่สามารถออกมายืนดูอยู่ห่าง ๆ ได้ โดยปกติผู้ที่ทำการวิจัยเชิงคุณภาพจะอาศัยเทคนิควิธีที่ตนเองคิดว่าเหมาะสม (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และกรรณิการ์ สุขเกษม, 2547) ดังนั้น ในการวิเคราะห์ข้อมูลครั้งนี้ผู้วิจัยจึงได้ยึดกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากองค์ประกอบหลัก 3 ประการ ดังนี้ 1) การจัดระเบียบข้อมูล (Data Organizing) 2) การแสดงข้อมูล (Data Display) และ 3) การหาข้อสรุปการตีความ และการตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำตรงของผลการวิจัย (Conclusion, Interpretation and Verification)

ผลการวิจัย

1. พลวัตของความเคลื่อนไหวภาคประชาชนในจังหวัดพัทลุง

ความเคลื่อนไหวของการเมืองภาคประชาชนในจังหวัดพัทลุง มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน โดยในยุคที่มีการขยายตัวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2500 พื้นที่จังหวัดพัทลุงก็เป็นแห่งหนึ่งที่มีเขตงานของพรรคที่เข้มแข็งบริเวณเทือกเขาบรรทัด มีการสู้รบกันอย่างรุนแรงต่อเนื่องและสงบลงหลังรัฐประกาศใช้นโยบาย 66/23 พัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองจึงเปลี่ยนทิศทางไปสู่การต่อสู้ในเรื่องของการพัฒนาแทนการต่อสู้ กระนั้นก็ตามคนพัทลุงจะมีคำขวัญว่า “ไม่รบนาย ไม่หายจน” ต่อมาในระยะหลังได้เปลี่ยนแนวคิดว่าจะต้องให้ลูกเป็นเจ้าคนนายคนจะได้ไม่ถูกรังแก ส่วนพัฒนาการของภาคประชาชนพอจะแบ่งเป็นยุคต่าง ๆ โดยประมวลจากการสัมภาษณ์ (สุวัฒน์ คงแป้น, 2566); (พา ผอมขำ, 2566); (สมภา ใจกล้า, 2566) ได้ดังต่อไปนี้

ยุคที่ 1 การก่อตัวของขบวนการองค์กรชุมชน จากการประกาศใช้นโยบาย 66/23 เป็นแนวทางในการทำงานมวลชนของรัฐ ได้ปรับเปลี่ยนจากการใช้กำลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นพื้นที่สีแดงไปสู่การสร้างสัมพันธ์กับชาวบ้านในชุมชน มีการสนับสนุนให้ชุมชนก่อตั้งกลุ่มต่าง ๆ โดยมีกรมการพัฒนาชุมชนเป็นกลไกสำคัญ เช่น การส่งเสริมให้เกิดกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มอาชีพแม่บ้าน และกลุ่มเกษตรต่าง ๆ ตามด้วยการจัดตั้ง กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) ดังนั้น กลุ่มองค์กรชุมชนในยุคแรกจึงเป็นกลุ่มองค์กรชุมชนที่เกิดจากการสนับสนุนของภาครัฐ ส่วนกลุ่มองค์กรชุมชนและภาคประชาสังคมอื่น ๆ ก็ไม่ปรากฏมากนักเนื่องจากถูกเพ่งเล็งจากภาครัฐ ดังนั้น นับก่อนปี พ.ศ. 2535 มีภาคประชาสังคมที่รวมตัวกันทำกิจกรรมและเคลื่อนไหวโดยใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือ ช่วงการเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2535 ภาคประชาชนพัทลุงได้มีโครงการอาสาสมัครเลือกตั้งขึ้น โดยมีการตั้งเวทีเชื่อมโยงกับการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งกลุ่มนี้ได้มีการเชื่อมโยงกันเป็นระยะตามสถานการณ์การเมือง จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นปีที่มีการเคลื่อนไหวร่างรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2540 และมีการเติบโตขึ้นของภาคประชาชนในระดับพื้นที่ ซึ่งได้รับบทเรียนจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ และแรงกระแทกจากวิกฤตเศรษฐกิจย่ำแย่

ยุคที่ 2 การเข้ามาของกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม ปี พ.ศ. 2540 มีการจัดตั้งกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) มีการประสานกับกองทุนที่กรุงเทพมหานคร พัฒนาไปสู่การจัดตั้ง “คณะทำงานจังหวัด” 14 คน ประกอบด้วย ชาวบ้าน 8 คน และ NGOs 5 คน ซึ่งการดำเนินงานของกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม ทำให้ในพื้นที่จังหวัดพัทลุง เกิดกิจกรรม 125 โครงการ เช่น กิจกรรมการทำแผนชุมชน กิจกรรมการพัฒนาทักษะผู้นำกระบวนการ รวมทั้งการจัดทำบัญชีครัวเรือนช่วงปลายปี พ.ศ. 2543 กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมและขบวนการองค์กรชุมชนได้พัฒนาไปสู่การสร้างทิศทางใหม่ ๆ โดยมีการประสานงานและเรียนรู้เกี่ยวกับการแผนชุมชนที่ต้นไม้งาม เรืองของลุงประยงค์ วรรณรงค์ โดยมี คุณหมอประเวศ วะสี เป็นกำลังทางความคิดที่สำคัญในขณะนั้น จนเกิดการกระจายตัวของพื้นที่ที่ใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือของการพัฒนา เช่น ตำบลลำสินธุ์ และตำบลเกาะหมาก เป็นต้น

ยุคที่ 3 การเชื่อมร้อยขบวนการเครือข่ายองค์กรชุมชน ระหว่างการขยายตัวในการทำแผนชุมชน เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2543 มีการก่อเกิดสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ขึ้น โดยในปี พ.ศ. 2544 ได้สนับสนุนให้มีการตั้ง “คณะประสานงานองค์กรชุมชนจังหวัด” เพื่อทำหน้าที่ประสานงานเครือข่ายองค์กรชุมชนในจังหวัด ซึ่งแกนนำสำคัญส่วนใหญ่จะมาจากหลายภาคส่วน เช่น คณะทำงานจังหวัดเดิมของกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม จากเครือข่ายระดับตำบล ระดับภาค และภาคีต่าง ๆ ช่วงปี พ.ศ. 2546 สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน จึงได้สนับสนุนงบประมาณโครงการบ้านมั่นคงเพื่อแก้ไขปัญหาคนจนแออัดในเมือง จนเกิดเครือข่ายโครงการบ้านมั่นคงที่ดำเนินการ 3 โครงการ ใน 9 ปี ช่วงปี พ.ศ. 2547 ก็ได้เกิดเครือข่ายเกษตรทางเลือกโดยการสนับสนุนของมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน โดยมีพื้นที่นำร่องสำคัญที่ตำบลตำนาน และอีกหลายพื้นที่ ในปี พ.ศ. 2548 สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนได้สนับสนุนเรื่องการ “ฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น” ซึ่งเป็นการมองภาพการพัฒนาแบบองค์รวม โดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้งเป็นการพัฒนาของแนวคิดเชิงขบวนการเน้นความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน โดยมีทีมคณะประสานงานองค์กรชุมชนจังหวัดเป็นกำลังสำคัญ

อย่างไรก็ดีในปี พ.ศ. 2549 ได้ปรับไปสู่การพัฒนาเชิงประเด็น โดยสนับสนุนให้เกิดประเด็นต่าง ๆ ตามความสนใจของประชาชน ซึ่งในจังหวัดพัทลุงเกิดประเด็นของการขับเคลื่อน จำนวน 12 ประเด็น ซึ่งมีนายแก้ว สังข์ชู เข้ามาเป็นแกนนำสำคัญ และช่วงเวลานี้ นายประจักษ์ สุวรรณภักดี ผู้ว่าราชการจังหวัดได้ให้ความสนใจงานชุมชนจึงสนับสนุนการทำงานร่วมกับชุมชนอย่างใกล้ชิด ประกอบกับส่วนกลางมีการจัดทำโครงการจังหวัดนำร่อง 12 จังหวัด ซึ่งพัทลุงเป็นหนึ่งใน 12 จังหวัด จึงได้ใช้เนื้อหาของประเด็นเข้าสู่จังหวัดนำโดยการใชแผนชุมชนเป็นตัวโยงประเด็นต่าง ๆ เข้าด้วยกัน แล้วจัดตั้ง “ศูนย์ประสานงานภาคีเครือข่ายองค์กรชุมชนจังหวัดพัทลุง” ขึ้น มีนายแก้ว สังข์ชู เป็นผู้ประสานโดยการสนับสนุนและได้รับการยอมรับจากทั้งส่วนกลางและราชการในจังหวัดเป็นอย่างดี จากนั้นสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนได้มีการขยายงานเพิ่มขึ้นอีกหลายอย่าง เช่น สวัสดิการชุมชนตำบล ซึ่งมีการตั้งกองทุนครบ ทั้ง 73 กองทุนเศรษฐกิจและทุนชุมชน ที่สนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก การเกิด พ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 มีการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลครบทั้งจังหวัด เพื่อใช้เป็นเวทีกลางในการพัฒนา ตลอดจนในส่วนของการพัฒนา ที่อยู่อาศัย และที่ดินทำกินก็มีการขยายขอบเขตงานเพิ่มขึ้น กล่าวคือ ในส่วนของที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยกลายเป็นประเด็นสำคัญ เนื่องจากประชาชนบริเวณเทือกเขาบรรทัดอาศัยอยู่ในเขตอนุรักษ์ และที่ดินของรัฐประเภทอื่น ๆ จึงได้ก่อตัวเป็นเครือข่ายการแก้ไขปัญหาที่ดินจังหวัดพัทลุงขึ้น อีกทั้งกรณีของที่อยู่อาศัยก็มีนโยบายการซ่อมแซมบ้านตาม “โครงการบ้านพอเพียงชนบท” เข้ามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน ส่วนองค์กรชุมชนที่ทำงานพัฒนากับภาคีอื่น ๆ ก็มีการพัฒนาที่น่าสนใจ เช่น เครือข่ายที่ทำงานกับ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) รวมทั้งบทบาทของสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) ที่สนับสนุนการสร้างนโยบายสาธารณะที่เป็นปัญหาของคนพัทลุง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการจัดจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ในระยะหลังได้รับผลกระทบจากการออกแบบโครงการพัฒนาของรัฐ เช่น การสร้างฝาย อ่างเก็บน้ำ ก่อให้เกิดเครือข่ายเกษตรอินทรีย์วิถีเมืองลุงที่มุ่งเน้นการสร้างความปลอดภัยทางอาหารและอาหารปลอดภัย มีการจัดสมัชชาสุขภาพจังหวัดพัทลุง เป็นต้น

ยุคที่ 4 การสร้างกระบวนการจังหวัดให้เป็นเอกภาพ หลังจากที่มีงานประเด็นต่าง ๆ มากขึ้น ประกอบกับแนวคิดในการพัฒนาโดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้งโดยใช้สภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นเครื่องมือจึงก่อให้เกิดความแตกต่างของความคิดจากเดิมที่เน้นการพัฒนาเชิงประเด็น ทำให้ชาวบ้านจังหวัดที่สนับสนุนโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนไม่มีเอกภาพตามไปด้วย เนื่องจากยังมีความเป็นเจ้าของประเด็น ในปี พ.ศ. 2562 โดยมี “สภาขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการจังหวัดพัทลุง” ร่วมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดพัทลุง เป็นกลไกขับเคลื่อน ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่เครือข่ายภาคประชาสังคมเริ่มมีการร่วมมือกันอย่างชัดเจน ด้วยการเอาประเด็นของปัญหาพื้นที่ของจังหวัดเป็นตัวตั้ง โดยเครือข่ายภาคประชาชนได้ตกลงตรงกันว่า “การเมือง” คือเครื่องมือที่ดีที่สุดในการปลดปล่อยผู้คนให้ได้รับความเสมอภาค “การเมืองเป็นเครื่องมือที่ดีที่สุด การอยู่นอกการเมืองทำอะไรไม่ได้” จังหวัดพัทลุงจำเป็นจะต้องมีพื้นที่กลางที่ไม่ใช่พื้นที่อยู่ตรงกลาง แต่เป็นพื้นที่ที่มีจินตนาการร่วมกันอะไรบางอย่าง “คิดด้วยกัน ทำด้วยกัน ทำอย่างไรก็ได้ให้คนพัทลุงมีพื้นที่ในการร่วมมือกันพัฒนาเมือง” จึงเป็นแนวดำเนินการหลักหลังจากนั้น นำมาสู่การจัดตั้ง “สภาขับเคลื่อนแผนชุมชนเชิงบูรณาการจังหวัดพัทลุง” มีชื่อที่เข้าใจกันทั่วไปว่า “สภาเมือง” เมืองต้องประกอบด้วยผู้คนผู้คน ผู้คน คือ ลมหายใจของเมือง เพราะฉะนั้น พลังในการเปลี่ยนเมืองก็คือ พลังของผู้คน โดยเริ่มต้นรวมกัน 5 ภาคส่วน สำคัญ ได้แก่ 1) ภาคท้องถิ่น (องค์การบริหารส่วนจังหวัดพัทลุง) 2) ภาคราชการ (จังหวัดพัทลุงและส่วนราชการ) 3) ภาควิชาการ (มหาวิทยาลัยทักษิณและอื่น ๆ ที่เคลื่อนไหวเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้รวมถึงปราชญ์ท้องถิ่น) 4) ภาคธุรกิจ (YEC ภาคอุตสาหกรรมต่าง ๆ) และ 5) ภาคประชาสังคม

การเดินทางที่ผ่านมาเพื่อสร้างพื้นที่กลาง พื้นที่แห่งอำนาจในการจัดการตนเองค่อย ๆ ชัดเจนขึ้น พื้นที่กลางเป็นสิ่งยืนยันในสิ่งที่คนพัทลุงคิดว่าการจัดการตนเองและความพร้อมในการจัดการตนเองต้องมีปฏิบัติการในทางรูปธรรมโดยมี “ความสุข” เป็นเป้าหมายปลายทางของทุกภาคี ส่วน “มหานคร” คือ การยืนยันว่า “มหานครไม่ได้มีที่เดียว กรุงเทพมหานครไม่ใช่ประเทศไทย แต่ทุกจังหวัด ต้องมีอำนาจในการจัดการตนเอง” (พา ผอมขำ, 2566) ในเรื่องเดียวกัน แก้ว สังขุ นายกสมาคมสวัสดิการชุมชนจังหวัดพัทลุง กล่าวว่า โดยส่วนตัวให้ความสำคัญกับการใช้ภาษาถิ่น เพราะเป็นภาษาที่มีจิตวิญญาณ เช่น คำว่า “ดับ” ที่ใช้กันในวงเสวนาที่มาจาก “ดับบ้านดับเมือง” ที่เห็นถึงการจัดแจงบ้านเมืองให้เข้าที่เข้าทาง ซึ่งคือ การออกแบบและวางแผนนั่นเอง (แก้ว สังขุ, 2566) การทำงานที่ผ่านมาถือเป็นการเดินทางไกลและงานที่กำลังเดินอยู่ต้องเชื่อมร้อยกัน ซึ่งพัทลุงผ่านยุคอุดมสมบูรณ์เปลี่ยนผ่านมาเป็นยุคน้ำไหลไฟสว่างทางสะดวกแต่ยังคงอุดมสมบูรณ์ ต่อมาเป็นยุคแย่งชิงทรัพยากรและอำนาจ การทำงานบูรณาการต้องเอาพื้นที่เป็นตัวตั้งเป็นพื้นที่ดำเนินการ ต้องใช้เวลาในการค้นหาผู้คนให้มีส่วนร่วมมากขึ้น ต้องเปลี่ยนวิธีคิดและจินตนาการใหม่ ต้องเข้าใจจิตของพื้นที่และจิตของคนโดยที่โครงสร้างต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้ ทั้งองค์กรชุมชน สมาคมสวัสดิการชุมชน บ้านมั่นคงและอื่น ๆ จะเป็นเครื่องมือในการทำมาเข้าใจกับประชาชนจนเกิดพลังขึ้นเอง เกิดจากความรู้ เข้าใจ และยกระดับความคิด เป้าหมายสำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพัทลุงให้ได้โดยการวางแผนร่วมกัน

2. ปฏิบัติการของภาคประชาสังคมกับการสร้าง “พัทลุงมหานครแห่งความสุข”

จังหวัดพัทลุงมีกลไกของการขับเคลื่อน “พื้นที่กลาง” ซึ่งภาคประชาชนจังหวัดพัทลุงเริ่มต้นคิดร่วมกันในปี พ.ศ. 2562 โดยร่วมกันตั้ง สภาขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการจังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นการตกลงให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดพัทลุงเป็นหน่วยงานประสาน ในขณะที่ภาคประชาสังคมจังหวัดพัทลุงที่ได้ทำงานขับเคลื่อนกิจกรรมเชิงประเด็นอยู่มาระยะหนึ่ง ได้ร่วมกันตั้งคำถามที่ตรงกันว่า “จังหวัดเรา เราจัดการกันเองได้ไหม?” และจากคำถามดังกล่าวจึงมีข้อตกลงว่าจะร่วมกันจัดกระบวนการ 3 ร่วม คือ “ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันบริหารทรัพยากร” โดยตั้งเป้าหมายเชิงวิสัยทัศน์ว่าจะร่วมกันขับเคลื่อนให้เกิด “พัทลุงมหานครแห่งความสุข” โดยที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดพัทลุงจะเป็นกลไกในการสนับสนุนการสร้างพื้นที่กลางสำหรับการ

ขับเคลื่อนแผนการพัฒนาจังหวัดจากชุมชน/พื้นที่ นอกจากกลไกที่กล่าวมาแล้ว ภาคประชาชนจังหวัดพัทลุงยังมีหุ้นส่วนการพัฒนาจากฐานเดิมที่ทำงานเชิงประเด็นอย่างเข้มแข็งอยู่ก่อนแล้ว ได้แก่ การทำงานของขบวนสุขภาพที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และ สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) และการทำงานเชิงพื้นที่ระดับตำบลจากการขับเคลื่อนของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เป็นต้น

การร่วมกันขับเคลื่อนเพื่อสร้างพัทลุงมหานครแห่งความสุขนั้น แก่นนำขับเคลื่อนได้หารือกันว่า ต้องเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจ คำว่า **“มหานคร”** ในความหมายว่า คือ เมืองที่พลเมืองมีความสุข โดยมีอาหารให้กินสมบูรณ์ มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตใจที่แข็งแรง มีความมั่นคงด้านรายได้ มีอาชีพ มีที่อยู่อาศัยมั่นคง อยู่ในสังคมเอื้อเพื่อ สามัคคี มีการแบ่งปัน ปลอดภัยในชีวิตร ทรัพย์สิน มีความภูมิใจสำนึกรักบ้านเกิด ทรัพยากรมีความสมบูรณ์ มีสิ่งแวดล้อมที่ดี มีน้ำอุปโภคและบริโภคเพียงพอ การคมนาคมสะดวกสบาย มีการใช้ประโยชน์จากแหล่งท่องเที่ยว สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติแบบอนุรักษ์ฟื้นฟูอย่างยั่งยืน มีพื้นที่กลางให้พลเมืองได้มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนกระบวนการจัดการความเป็นอยู่ในทุกภาคส่วน โดยการจะเดินทางไปสู่มหานครแห่งความสุขได้นั้นจะต้องเป็นไปตามเงื่อนไข ดังต่อไปนี้

1. สร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองทำให้กลุ่มองค์กรเข้มแข็ง โดยการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ความเป็นพลเมือง ปรับเปลี่ยนหลักสูตรในโรงเรียนเพื่อส่งเสริมให้คนออกไปใช้ชีวิตตามบทบาทหน้าที่
 2. แก้ไขกฎหมายเพื่อกระจายอำนาจให้พลเมืองได้มีส่วนร่วมในการจัดการและเข้าถึงข้อมูล
- ภาครัฐ
3. สร้างสภาพเมืองที่มีอำนาจในการตัดสินใจและประกอบไปด้วยคนทุกกลุ่ม วัย และอาชีพ
 4. สร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เศรษฐกิจเกื้อกูล โดยมีการวางแผนการส่งต่อการทำงาน
 5. สร้างระบบสวัสดิการดูแลคนในชุมชนตั้งแต่ในครรภ์จนถึงสิ้นลมหายใจ
 6. สร้างความเท่าเทียมทางการศึกษา
 7. สร้างมาตรการ การใช้ รักษา พื้นฟูทรัพยากร เขา ป่า นา เล ให้เกิดความยั่งยืน
 8. สร้างระบบการขนส่งมวลชนเพื่อรองรับการพัฒนาควบคู่กับการจัดการผังเมืองอย่างเป็นระบบ
 9. สร้างกลไกการขับเคลื่อนและติดตามผล อาศัยพื้นที่กลางในการออกแบบโครงสร้างและ
- กติกา
10. สร้างภาคีเครือข่ายผลักดันให้ทุกภาคส่วนเข้ามาขับเคลื่อนให้เกิด **“พัทลุงมหานครแห่งความสุข”**
 11. สร้างกระบวนการประชาสัมพันธ์ให้พลเมืองได้มีส่วนร่วมในการรับรู้
 12. สร้างกระบวนการจัดการข้อมูลให้ทุกภาคได้ทำงานบนฐานข้อมูลที่มีการบูรณาการร่วมกัน

สำหรับการขับเคลื่อนจะใช้กลไก **“สภาขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการจังหวัดพัทลุง”** เป็นพื้นที่กลาง ในการกำหนดทิศทางการพัฒนา และสร้างพื้นที่แห่งอำนาจในการจัดการตนเองดังแผนผังที่แสดงต่อไปนี้

ภาพที่ 1 สรุปแผนการขับเคลื่อนพลังชุมชนแห่งความสุข

ปรับปรุงจาก รายงานผลการดำเนินงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดพัทลุง

โครงการขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566

ผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาจังหวัดพัทลุงของภาคประชาสังคม พบประเด็นที่เป็นองค์ความรู้ที่สำคัญ 3 ประเด็น ดังต่อไปนี้

1. มีการร่วมสร้างพื้นที่กลาง เพื่อมุ่งสู่ “พลังชุมชนแห่งความสุข”

สภาขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการจังหวัดพัทลุง ได้เติบโตขึ้นจากคำถามว่า “จังหวัดเรา เราจัดการกันเองได้ไหม” ในที่สุดหลังจากแกนนำขับเคลื่อนเชิงประเด็นได้ตกลงร่วมกันว่าต้องสอดประสานร่วมมือกันโดยเอาพื้นที่จังหวัดเป็นตัวตั้ง จนกลายเป็นข้อตกลงของเครือข่ายภาคประชาสังคมที่ได้ “ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันบริหารทรัพยากร” โดยคาดหวังผลลัพธ์ปลายทาง คือ การสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด เพื่อร่วมกันเดินทางไปสู่ “พลังชุมชนแห่งความสุข” จึงต้องเกิดมาจากฐานความเข้มแข็งของคนในชุมชน และได้กำหนดประเด็นขับเคลื่อนแบบบูรณาการจากข้อสรุปจากเวที สมัชชาพลังชุมชนแห่งความสุข ครั้งที่ 2 “คนเมืองลุงหิ้วขันมาขันซี เพื่อกำหนดอนาคตตนเอง” วันที่ 15 สิงหาคม 2566 ณ มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตพัทลุง โดยประกอบด้วย 8 ประเด็น ได้แก่

1.1 ด้านการศึกษา ร่วมกันจัดตั้งสภาการศึกษาภาคประชาชน จัดตั้งสถาบันการเรียนรู้เพื่อพัทลุง จัดตั้งกองทุนหรือมูลนิธิเพื่อการพัฒนาการศึกษาพัทลุง และการจัดการศึกษาโดยท้องถิ่น

1.2 การสร้างเศรษฐกิจเกื้อกูล ร่วมกันผลักดันให้เกิดการจัดทำผังเศรษฐกิจชุมชน พัฒนาระบบการตลาดที่เชื่อมโยงระหว่างผู้ผลิต ผู้จำหน่าย ผู้บริโภค และฐานทรัพยากรชุมชน

1.3 การสร้างระบบนิเวศที่ยั่งยืน ผลักดันให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน ทำให้เกิดการทำการเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ทำแผนพัฒนาทะเลสาบสงขลาแบบมีส่วนร่วม

1.4 อาหารปลอดภัย สมุนไพร และสุขภาพชุมชน ร่วมกันผลักดันให้เกิดมาตรฐานอาหารอาหารปลอดภัย ผลักดันให้เกิดคลังตำรายาพัทลุง อนุรักษ์พันธุกรรมพืชท้องถิ่น และโรงเรียนอาหารปลอดภัย

1.5 การสร้างความมั่นคงด้านสวัสดิการชุมชนและที่อยู่อาศัย ร่วมกันแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยและระบบสวัสดิการชุมชนที่ยั่งยืน รวมถึงการส่งเสริมการยกระดับกองทุนชุมชนสู่สถาบันการเงินชุมชน ฯลฯ

1.6 ภูมิปัญญา ประเพณี และวัฒนธรรม ร่วมกันผลักดันให้เกิดหลักสูตร “พัทธลุงศึกษา” และผลักดันให้มีศูนย์ส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่น พัฒนาให้เป็น “ลานบ้าน ลานเมือง ลานวัฒนธรรมของประชาชน”

1.7 การออกแบบพื้นที่พิเศษของจังหวัดพัทลุง ร่วมกันจัดตั้งสภาพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อออกแบบผังการพัฒนาพื้นที่พิเศษอย่างยั่งยืน สร้างลานความร่วมมือในการออกแบบระบบเกษตร อาชีพ

1.8 การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ร่วมกันจัดตั้งสภาการท่องเที่ยวร่วมพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการโดยการจัดทำฐานข้อมูลท่องเที่ยวเพื่อจัดตั้งกองทุนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วม

2. เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายของภาคประชาสังคมข้ามพื้นที่จังหวัด

ในระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมาบริบทการเมืองในประเทศได้ส่งผลต่อการปรับตัว และมีการถอดบทเรียนของภาคประชาชนในพื้นที่ภาคใต้ โดยเฉพาะในประเด็นการรวมศูนย์การปกครองที่ส่งผลต่อการศูนย์ของการพัฒนาเชิงพื้นที่ สิทธิของภาคประชาชนถูกทำให้หายไปภายใต้การสร้างรัฐราชการที่รวมศูนย์มากขึ้นแรงกดดันดังกล่าวนี้ทำให้ภาคประชาชนในภาคใต้ ซึ่งมีการเชื่อมต่อกับภาคประชาชนในภาคอื่น ๆ โดยเริ่มหันมาขบคิดกันอย่างจริงจังในประเด็นการกระจายอำนาจซึ่งปรากฏอยู่ในรูปภาษา เช่น “จังหวัดจัดการตนเอง” “เลือกตั้งผู้ว่า” และ “จังหวัดบูรณาการ” และในที่สุดก็เกิดรูปธรรมในประเด็นของการมีอำนาจต่อรองของภาคประชาสังคมที่เข้มแข็ง ที่เรียกว่า “พลังแห่งความสุข” ได้กลายเป็นนวัตกรรมสังคม ที่ชี้ให้เห็นว่าไม่ว่าเราจะใช้ภาษาการกระจายอำนาจในภาษาใด หรือการเขียนกฎหมายรัฐธรรมนูญในแบบไหน หากประชาชนได้มีการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง การกระจายอำนาจในความหมาย ที่ประชาชนเป็นหุ้นส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยนั้น ประชาชนต้องมีความเข้มแข็งจากฐานของชุมชน หรือที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยฐานชุมชน”

ด้วยปรากฏการณ์ที่กล่าวมาข้างต้น เราจึงเห็นการเรียนรู้ของพื้นที่อื่น ๆ จากความสำเร็จของพลังา และประกายความคิดก็ถูกส่งต่อ ทำให้การพัฒนาเครือข่ายภาคประชาสังคมในรูปแบบของการเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาเริ่มกระจายไปยังจังหวัดอื่น ๆ กลายเป็นประเด็นการพัฒนาในระดับภูมิภาค การร่วมกันทำจังหวัดจัดการตัวเอง จาก “รักจังสตูล” ถึง “พลังแห่งความสุข” นั้นทำได้สำเร็จเพราะมีการก้าวข้ามความเป็นคนของหน่วยงานหรือสังกัดหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง ประเด็นนี้เป็นส่วนหนึ่งของบทเรียนจากประชาสังคมพัทลุงที่มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันนอกจากที่แต่ละจังหวัดจะมีสมาชิกจังหวัดของตนแล้ว ยังมีการประชุมสมัชชาภาคใต้ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเชื่อมโยงกัน มีหลายกลุ่มต้องการเชื่อมโยงกันเพื่อประสานความร่วมมืออย่างเป็นกระบวนการทำงานร่วมกัน เพื่อสร้างนวัตกรรมจังหวัดจัดการตนเอง ซึ่งต้องมีการร่วมมืออย่างน้อย 4 ภาคส่วน ภาคส่วนแรก คือ ประชาสังคมในพื้นที่ ภาคที่สอง บุคคลที่ส่งเสริมการทำงานในพื้นที่ ภาคที่สาม นักวิชาการ และภาคส่วนที่ 4 คือ ภาครัฐ

3. เกิดการขับเคลื่อนและสร้างพื้นที่กลางบนบริบทที่แตกต่าง

จากการศึกษาข้อมูลของ 3 จังหวัด ในพื้นที่ภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดพังงา คือ “พลังแห่งความสุข” จังหวัดสตูล คือ “รักจังสตูล” และ “พัทลุงมหานครแห่งความสุข” ซึ่งเป็นพื้นที่นำร่องของโครงการวิจัย พบว่า แม้ธงใหญ่ของการพัฒนามีการกำหนดเป้าหมายไว้ที่จังหวัดจัดการตนเอง หรือ การกระจายอำนาจ ในความหมายของการเลือกตั้งผู้ว่าในอนาคต หากแต่ละจังหวัดจะมีรายละเอียดที่ไม่เหมือนกัน แม้ในเชิงหลักการ คือ ความประสงค์ที่จะเห็นขบวนประชาชนในพื้นที่จังหวัดนั้น ๆ ออกมาจัดการตัวเอง ออกมาพูดเรื่องตัวเอง ออกมานำเสนอเรื่องตัวเอง เป็นความพยายามที่จะบอกความต้องการในรูปแบบการพัฒนาแบบไหนในจังหวัดของตัวเอง ซึ่งแต่ละจังหวัดจะมีเงื่อนไขของการขับเคลื่อนแตกต่างกัน ดังนี้

3.1 การขับเคลื่อนบนฐานทุนของกลุ่มองค์กรที่แตกต่างกัน พบว่า จังหวัดพังงา เริ่มต้นขับเคลื่อนพลังแห่งความสุข จาก “มูลนิธิชุมชนไทย” แล้วค่อยๆ ขยายไปร่วมมือกับ หน่วยงานราชการในจังหวัดพังงา ที่สามารถลงไปขับเคลื่อนระดับแผนงาน งบประมาณและตัวชี้วัดของจังหวัด ในขณะที่ “รักจังสตูล” ได้ขับเคลื่อนด้วยองค์กรนอกภาครัฐ ที่นำโดย สมบูรณ์ คำแหง ประธานคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน

ระดับชาติ (กป. อพช.) และขยายไปสู่ความร่วมมือที่เน้นกลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำหรับ “พัทลุงมหานครแห่งความสุข” เริ่มต้นจากการตั้งกรรมการและให้งบประมาณสนับสนุนการทำงานจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด และมีสำนักงานพัฒนาองค์กรชุมชนเป็นทีมทำงานที่สำคัญ

3.2 การขับเคลื่อนบนฐานปัญหาแตกต่างกัน จังหวัดพังงาเริ่มจากการประสบภัยสึนามิ ทำให้ประชาชนเห็นปัญหาร่วมกัน ขณะที่พังงามีฐานทรัพยากรที่สมบูรณ์ซึ่งประชาชนพึ่งพาเป็นอาชีพได้ เช่น ประมง การท่องเที่ยว เกษตร ปัจจัยที่โดดเด่นของจังหวัดพังงา คือ ผู้ว่าราชการลงมาทำงานร่วมกับภาคประชาชน เข้าใจปัญหา แลกเปลี่ยนข้อมูลกันและดำรงตำแหน่งในจังหวัดระยะยาว ส่วนที่จังหวัดสตูล เป็นจังหวัดที่มีฐานทรัพยากรที่สมบูรณ์เป็นเมืองที่มีความหลากหลายของระบบนิเวศ หากต้องเผชิญกับการเข้ามาของโครงการพัฒนาของภาครัฐขนาดใหญ่ กล่าวคือ โครงการก่อสร้างท่าเรือน้ำลึกปากบารา ภาคประชาสังคมจึงตื่นตัวขึ้นมาตั้งคำถามศึกษาข้อมูลเพื่อโต้แย้งการพัฒนาของรัฐที่ไม่มองตอบสนองความยั่งยืนของการพัฒนาที่ตั้งบนฐานทุนของคนสตูล “รักจังสตูล” จึงเริ่มต้นที่การปกป้องทรัพยากรและระบบนิเวศซึ่งเป็นฐานทุนอาชีพที่พึ่งพาทรัพยากรส่วนรวม สำหรับ “พัทลุงมหานครแห่งความสุข” ก็มีปัญหว่าภาคประชาสังคมจะเข้าไปเป็นหุ้นส่วนการพัฒนาจังหวัดมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ได้อย่างไร รัฐราชการ ภาคประชาสังคม และ ภาคเอกชน จะร่วมกันขบคิดการพัฒนาจังหวัดแบบพึ่งเสียง สร้างการรับรู้ไปด้วยกันได้อย่างไร

อภิปรายผล

จากผลวิจัยปฏิบัติการของภาคประชาสังคมกับการสร้างพื้นที่กลางเพื่อขับเคลื่อน “พัทลุงมหานครแห่งความสุข” นั้นพบว่า ที่เรียกว่าพื้นที่กลาง ตั้งอยู่บนระบอบประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (Deliberative Democracy) โดยในปี พ.ศ. 2562 มีการจัดตั้ง “สภาขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการจังหวัดพัทลุง” เพื่อเชื่อมร้อยการทำงานของภาคประชาชนร่วมกันโดยการเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง สอดคล้องกับการศึกษาของ ประภาส ปิ่นตบแต่ง และคณะ ได้นำเสนองานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ” ซึ่งเป็นการศึกษาชุมชนต้นแบบใน 5 จังหวัดพบว่า ปัจจัยสำคัญที่เป็นพลังของการทำให้ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง คือ การจัดการร่วมในเชิงสถาบัน มีกระบวนการมีส่วนร่วมในความรู้และยกระดับองค์ความรู้สู่การปฏิบัติ รวมทั้งการมีกติกาก่อนหรือมีข้อตกลงร่วมในการจัดการ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง และคณะ, 2562)

ขณะที่การเกิด “สภามือเมือง” ที่ภาคประชาชนพัทลุงได้ขับเคลื่อนเชิงประเด็นร่วมกัน 8 ประเด็น และมีการร่วมสร้างพื้นที่กลาง เพื่อมุ่งสู่ “พัทลุงมหานครแห่งความสุข” ที่กำหนดเป้าหมาย 1) เพื่อสร้างเวทีกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด 2) เกิดการร้อยเครือข่ายของภาคประชาสังคมข้ามพื้นที่จังหวัดเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเชื่อมโยงกัน 4 ภาคส่วน คือ ประชาสังคมในพื้นที่ บุคคลที่ส่งเสริมการทำงานในพื้นที่, นักวิชาการ, ภาครัฐ และ 3) เกิดการขับเคลื่อนและสร้างพื้นที่กลางบนบริบทที่แตกต่างกันของแต่ละจังหวัดแตกต่างกัน อาทิ การขับเคลื่อนบนฐานทุนของกลุ่มองค์กรที่แตกต่างกันและการขับเคลื่อนบนฐานปัญหาแตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกันกับการศึกษาของ ศักดิ์ณรงค์ มงคล และคณะ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานสนับสนุนการก่อตั้งสภาพลเมืองจากสภาองค์กรชุมชน ที่ชี้ให้เห็นว่า “สภาพลเมือง” มีลักษณะเป็น “พื้นที่กลาง” ซึ่งหมายถึง “พื้นที่สาธารณะ” สำหรับการร่วมคิดร่วมทำของประชาชนในชุมชนท้องถิ่น (ศักดิ์ณรงค์ มงคล และคณะ, 2564) รวมทั้งการศึกษาของ ศุภณัฐ เพิ่มพูนวิวัฒน์ ได้ศึกษาเรื่อง การสร้างสำนักพลเมือง พบว่า การสร้างสำนักพลเมืองจะต้องผลักดันหรือขับเคลื่อนหรือขยายความเป็นพลเมืองให้กว้างมากขึ้น เพราะปัญหาที่ยาก ๆ ไม่สามารถทำได้โดยพลเมืองคนเดียว จึงจำเป็นต้องสร้างพลเมืองให้มากขึ้น โดยสร้างความร่วมมือและมีส่วนร่วมกับทุกภาคส่วน เพื่อให้เกิดพลังและสลับเปลี่ยนการดำเนินการ (ศุภณัฐ เพิ่มพูนวิวัฒน์, 2559) และเป็นไปในทิศทางเดียวกับข้อเสนอของ ญฐพงศ์ จิตรนิ

รัตน์ ที่เสนอว่า การสร้างพื้นที่กลางมีพื้นที่ปฏิบัติที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงใน 5 สนาม คือ 1) สนามภายในสำหรับแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 2) สนามของการเคลื่อนไหว 3) สนามทางสังคม 4) สนามการสื่อสาร และ 5) สนามประชาธิปไตยชุมชน ด้วยกระบวนการและการสร้างสนามของพื้นที่กลางในช่วงต้น นี่คือการสร้างประตูและหน้าต่างแห่งโอกาสของการสร้างประชาธิปไตยบนฐานอัตลักษณ์ที่จับต้องและสัมผัสได้ ที่จะทอดยาวไปสู่สร้างประชาธิปไตยที่ค่อมั่นคงขึ้นจากดอกเหี่ยวและสำนึกใหม่ของพลเมืองที่กระตือรือร้น (ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, 2566)

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาปฏิบัติการของภาคประชาสังคมกับการสร้างพื้นที่กลางเพื่อขับเคลื่อน “พลังมมหานครแห่งความสุข” นั้นพบว่า ก่อตัวขึ้นจากเรียนรู้ว่า จุดอ่อนสำคัญของการทำงานของภาคประชาชนในการสร้างอำนาจที่จะเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาจังหวัดนั้นเกิดจากการทำงานเชิงประเด็นแยกส่วน การไม่รวมตัวเพื่อสร้างพื้นที่กลางเพื่อสร้างความรู้ สร้างอำนาจการต่อรองในการกำหนดทิศทางการพัฒนา ทั้งนี้ จากการเรียนรู้จุดอ่อนดังกล่าว ภาคประชาชนจังหวัดพัทลุงจึงเริ่มรวมตัวกันจัดตั้ง “สภาเมืองลุง” ขึ้นในปี พ.ศ. 2562 โดยการเริ่มต้นคิดร่วมกันจากภาคประชาชนอย่างแท้จริง และได้รับการสนับสนุนงบประมาณและกลไกการทำงานอย่างเป็นทางการจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดพัทลุง เป้าหมายสำคัญของ “สภาเมืองลุง” คือ การร่วมกันขับเคลื่อนบนเป้าหมายของการผลักดันให้เกิด “พลังมมหานครแห่งความสุข” ขึ้นมาให้ได้ โดยการวิจัยในครั้งนี้มีข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการนำผลการวิจัยไปใช้ต้องคำนึงถึงเงื่อนไขว่า บริบทของพื้นที่นั้นมีต้นทุนของเครือข่ายที่แตกต่างกัน สิ่งที่โดดเด่นในการสร้างพลังเครือข่ายอย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดพัทลุงนั้น เกิดขึ้นได้ เพราะมีฐานของคนที่มีความกระปรี้กระเปร่าในการทำงานภาคประชาสังคมมายาวนาน และที่สำคัญมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ สนับสนุนอย่างชัดเจน และมีการบรรจุแผนการขับเคลื่อนไว้เป็นแผนการทำงานขององค์กรด้วย ซึ่งเป็นรูปแบบการก่อตัวของภาคประชาชนที่มีความเฉพาะตัวของจังหวัดพัทลุงที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ ในประเทศ ดังนั้น การนำผลการวิจัยไปใช้จึงไม่สามารถเป็นต้นแบบที่หยิบใช้ได้อย่างตรงไปตรงมาหากต้องนำบทเรียนและวิธีการไปประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละพื้นที่

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลการศึกษาวิจัยโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง “นวัตกรรมทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง: ฐานของประชาธิปไตยอัตลักษณ์ไทย” ผลงานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ทุนส่งเสริมกลุ่มวิจัยศักยภาพสูง (สัญญาเลขที่ N42A660622)

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2546). การวิจัยเชิงคุณภาพในสวัสดิการสังคม: แนวคิดและการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- แก้ว สังข์. (15 กรกฎาคม 2566). การสร้างขบวนจังหวัดให้เป็นเอกภาพ. (พรชัย นาคสีทอง, ผู้สัมภาษณ์)
- คณะกรรมการปฏิรูป. (2544). ข้อเสนอการปฏิรูปโครงสร้างอำนาจ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ที.คิว.พี.จำกัด.
- ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์. (15 กรกฎาคม 2566). การสร้างพื้นที่กลางของภาคประชาสังคม. (พรไทย ศิริสาธิตกิจ, ผู้สัมภาษณ์)
- บรรเจิด สิงคะเนติ. (2565). นวัตกรรมชุมชนเข้มแข็งฐานรากฐานประชาธิปไตยอัตลักษณ์ไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

- ประกาศ ปันตบแต่ง และคณะ. (2562). การสร้างและจรรโลงประชาธิปไตยไทย ในบทเรียนและประสบการณ์ของภาคประชาสังคม. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- พา ผอมข้า. (15 กรกฎาคม 2566). การนำเสนอในวงเสวนา “ทิศทางคนพัลลวงสู่การกำหนดอนาคตตัวเอง”. (พรไทย ศิริสาธิตกิจ, ผู้สัมภาษณ์)
- _____. (28 ธันวาคม 2566). พลวัตของความเคลื่อนไหวภาคประชาชนในจังหวัดพัลลวง. (พรไทย ศิริสาธิตกิจ, ผู้สัมภาษณ์)
- ศักดิ์ณรงค์ มงคล และคณะ. (2564). รายงานผลการดำเนินงานสนับสนุนการก่อตั้งสภาพลเมืองจากสภาองค์กรชุมชนเสนอต่อสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์.
- ศุภณัฐ เพิ่มพูนวิวัฒน์. (2559). การสร้างสำนักพลเมือง. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.
- สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. (2550). ทำการเมืองภาคพลเมืองในท้องถิ่นไทย: ความท้าทายแห่งยุคสมัย. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดีจำกัด.
- สมภา ใจกล้า. (28 ธันวาคม 2566). พลวัตของความเคลื่อนไหวภาคประชาชนในจังหวัดพัลลวง. (พรไทย ศิริสาธิตกิจ, ผู้สัมภาษณ์)
- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และกรรณิการ์ สุขเกษม. (2547). วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ: การวิจัยปัญหาปัจจุบันและการวิจัยอนาคตกาล. กรุงเทพมหานคร: เพื่องฟ้าพรินต์.
- สุภางค์ จันทวานิชไล. (2546). การวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวัฒน์ คงแป้น. (28 ธันวาคม 2566). พลวัตของความเคลื่อนไหวภาคประชาชนในจังหวัดพัลลวง. (พรไทย ศิริสาธิตกิจ, ผู้สัมภาษณ์)
- อุษา ดวงสา. (2537). ผู้แปล. ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์. เชียงใหม่: สานกาดการพิมพ์.